

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ocak 2019 Cilt-Sayı: 12(1) ss: 93-106

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: January 2019 Vol-Issue: 12(1) pp: 93-106

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.440003

Geliş Tarihi / Received: 03.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 20.12.2018

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL LİDERLİK ANLAYIŞININ TEMELLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

Tuğba YOLCU¹

Özet

Siyasi lider toplumu temsil etme noktasında önemli bir yere sahiptir. Kendilerine verilen yetkileri nasıl kullandığı ise toplumun yönetsel ve siyasi yapısı ile alakalı bir durum teşkil etmektedir. Bu noktada ülkedeki siyasi kültür ortamı liderlik anlayışını da etkilemektedir. Türkiye'de liderlik anlayışı, daha çok sınırlı bir rekabet ortamında tepeden inme bir yaklaşım içinde söz konusu olmuştur. Ayrıca siyasi kültürümüz içindeki yapılanmalar lider eksenli olmuştur. Lider eksenli siyaset anlayışı, liderler sultanı, birinci adam gibi kavramlar siyasi tarihimizde yer etmiş, siyasi kültürümüzden kaynaklanan kavramlardır. Bu duruma Osmanlı'dan miras kalan siyasi kültür büyük ölçüde etkili olmuştur. Türk toplumu, hem bu tarihi miras hem de demokrasinin tazeliği nedeniyle liderci siyaset kültürüne sahip olmuştur. Bu çalışmada siyasi kültürümüzün liderlik anlayışı üzerindeki etkileri ortaya konularak liderlik anlayışındaki sorunlar, nedenleri ve çözüm önerileri incelenecektir. Siyasal liderlik sorunlarının temelini hukuki olmaktan çok siyasi kültür ile alakalı oluşuna yönelik görüşler ağırlıkta olması sebebi ile çalışmada öncelikle siyasi kültür analizi yapılarak bunun üzerinden liderlik anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Siyasal Kültür, Lider, Siyasal Lider, Siyaset.
Jel Sınıflandırılması : Z19.

AN OVERALL ASSESSMENT ON THE FOUNDATIONS ABOUT POLITICAL CULTURE AND POLITICAL LEADERSHIP CONCEPT IN TURKEY

Abstract

A political leader has an important status in representing the society. The way they use the authorization that is given to them is, in case, related with the administrative and political structure of the society. At this point, society's political culture environment also affects the leadership perception. The leadership perception in Turkey has been in question more of sudden and in an limited competitive environment. Besides, settlements in our political culture has been in leadership centered. The concepts like leader centered politics, tyranny, first man has left a mark in our political history and they originate with our political culture. Political culture left over from Ottoman has influenced this. Turkish society has had leadership political culture because of both historical heritage and freshness of its democracy. In this study, problems in leadership perception with its reasons and suggested solutions will be investigated by putting the influences of our political culture on leadership perception forward. First of all a political culture analysis will be done in the study and a leadership perception will be attempted to manifest, because the opinions that the problems of political leadership is more related to political culture than judiciary is prominent.

Key Words : Political Culture, Leader, Political Leader, Politica.
Jel Classification : Z19.

* Bu çalışma 15-17 Ekim 2014 Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansında sunulan "Türkiye'de Siyasal Kültürün Liderlik Üzerine Etkileri" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tyolcu@osmaniye.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7131-7545>

GİRİŞ

Siyaset, insanların toplu halde yaşamalarının ortaya çıkardığı bir olgudur. Toplumlar yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla örgütlenmek yani siyasal sistem oluşturmak zorundadırlar. Elbette ki bu siyasal örgütlenmenin diğer tüm örgütlerde olduğu gibi bir lideri bulunmaktadır. Siyasi lider bağlı olduğu toplumun amaçlarını hedefleyen ve bu amaçlar doğrultusunda toplumu yönlendirip etkileyen kişilerdir.

Kültür ise toplumu oluşturan maddi ve manevi tüm unsurlardır. Bu unsurlar durağan değildir nacak değişmesi de uzun zaman almaktadır. Gerek toplumsal yapı içinde gerekse siyasal alandaki davranışlarda kültürün etkisi büyüktür. Bu nedenle toplumların siyasal kültürleri doğal olarak liderlik anlayışlarını da etkilemektedir. Farklı siyasal kültürden gelen toplumlarda farklı lider özellikleri görülmektedir. Toplumun tarihi, ekonomisi, inanç sistemi, değer yargıları vb. özellikleri liderlere yansımaktadır.

Ülkemizde liderlik sorunsalı hukuki olmaktan çok siyasal kültür ile alakalıdır. Siyaset bilimi çalışmalarında özellikle son zamanlara siyasal kültür birçok alanda açıklayıcı neden olarak sunulmaktadır. Demokratik siyasal sistemlerde olduğu gibi demokrasiyi benimsemiş olan ülkemizde de siyasal parti lider değişiminin önünde hukuksal engeller bulunmamaktadır. İlgili mevzuatlara göre demokratik yollardan değişim yaşanabilmektedir. Ancak geçmişten bu yana siyasal parti liderliğinin değişimi hep sancılı olmuştur. Siyasi liderler genellikle ölüm ya da görev değişikliği (cumhurbaşkanı olmak gibi) nedenlerle siyasal parti liderliğini bırakmaktadırlar. Bu durumun temelinde ise siyasal kültürümüzün siyasal liderliğe atfettiği görev önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada tarihsel temeller üzerinden siyasal kültürümüzün liderlik anlayışı üzerindeki etkileri ortaya konularak; ülkemizdeki lider profili üzerinden liderlik anlayışındaki sorunlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle siyasal kültüre ilişkin bir değerlendirme yapılarak Türk siyasal kültürü analiz edilemeye çalışılmıştır. Daha sonra liderlik ve siyasal liderlik konuları irdelenerek siyasal kültürün liderlik üzerine etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı siyasal kültürün devlet yapılanmasındaki yeri ve bu yapıya yansımalarında siyasal liderliğin aldığı biçimin ortaya konması ve demokrasi içinde siyasal liderliğin demokratik değerlerin neresinde olduğunun ortaya konmasıdır. Batılı demokratik devletlerde siyasal liderliğe demokratik değerler atfedilirken Türkiye’de bu unsurun yerini daha çok liderin kişisel özelliklerinin almasının nedenleri ortaya konulmuştur.

I. SİYASAL KÜLTÜR KAVRAMI

Siyasal kültür kavramını açıklamadan önce kültürün tanımını yapmakta yarar vardır. Latince’de kültür (Cultura), kelime anlamı ile tarladaki ürün anlamına gelmektedir (Uhri, 2003: 51). Kültür farklı bilim dallarında kullanılan bir kavram olduğundan genel bir tanım yapmak zordur. Kültür bazen uygarlık ile eş anlamlı bazen de değerler sistemi ya da gelenek gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Yalın bir tanım ile kültür; insanların bakış açıları ile dünyadaki olayların sınırlı bir parçasına yüklenen anlam ve önem olarak tanımlanmaktadır (Schroeder, 1996: 18-19). Kültür, bireylerin toplumsal bir varlık olarak kişilik edinmesinde ve toplumların birbirinden ayrılmasında önemli etki yapan simgesel örüntülerden oluşmaktadır (Tolan, 1993: 227-228). Bireyin toplumsal bir varlık olarak kendini bulması, yaşadığı çevreyle uyumu kültür ile sağlanmaktadır. Kültür, kuşaktan kuşağa “toplumsallaşma” adı verilen süreçle aktarılmaktadır (Kışlalı, 1994: 103).

Siyasal kültür kavramı ise ilk olarak, dolaylı da olsa Eski Yunan’da yer almıştır. Yunanlı düşünürler bu dönemde siyasal kurumların doğuşu, gelişimi ve yıkılışını günümüzün sosyal psikoloji terimleriyle açıklamaya çalışmışlardır. Perikles, Platon, Aristoteles, Machiavelli, Montesquieu, Rousseau, Tocqueville gibi düşünürler dolaylı da olsa siyasal kültüre vurgu yaptıkları görülmektedir (Tosun, 1991: 9).

Siyasal kültür kavramının günümüzdeki anlamına kavuşması zaman alan bir süreçte gerçekleşmiş ve farklı sosyal bilim dallarına konu olmuştur. Siyasal kültür kavramını belirleyici bir değişken olarak ele alıp, 1956’daki bir çalışmada kullanan ilk isim, Almond’dur (Almond, 1956). Kavram, 1960’lı yıllarla birlikte, Seymour Lipset, Sidney Verba, Gabriel A. Almond ve Robert Dahl gibi Amerikalı siyaset bilimciler tarafından da kullanılmaya başlanmış (Gibbins, 1989: 3).

1950’li yıllardan itibaren siyaset bilimi çalışmalarında siyasal kültürün öne çıkmasının nedeni bu süreçten sonra ABD’de siyaset bilimi çalışmalarında geleneksel yaklaşıma alternatif oluşturma çabalarıdır. Geleneksel yaklaşıma yöneltilen eleştiriler ve geleneksel yaklaşıma alternatif olarak geliştirilen davranışçı yaklaşımdan etkilenen ABD’li sosyal bilimciler davranışçı devrimi siyaset bilimi araştırmalarına uyarlamışlardır. Davranışçı yaklaşımın siyaset bilimi çalışmalarına etki etmesinde bu yaklaşımın sadece siyasal kurumlara odaklanmak yerine bireyin siyasi davranışlarını tahlil etmesi, yöntem olarak niceliksel yöntemlere ağırlık vermesi ve disiplinler arası araştırmaya olanak sağlaması önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle 1950 ve 1960’lı yıllar karşılaştırmalı analiz kapsamını genişletmiştir. Bu karşılaştırmalı siyasette siyasi kültür ve siyasi sosyalleşme, yeni konular olarak yerini almıştır (Sayarı ve Bilgin,2015:8-9).

Siyasal kültür kavramı, aslında farklı insan gruplarının tutumları ya da varsayımları ve bu tutumların hangi yollardan ortaya çıktıkları üstünde odaklanarak kültür ve siyaset alanları arasındaki bağlantıyı kurma gereksiniminin bir anlatımıdır (Burke, 2006: 147). Bu gereksinim farklı yazarlar için siyasal kültür alanındaki çalışmalarına ışık tutmuştur. Örneğin Brint, kültür kavramına yönetme ve yönetilme şeklinde göndermeler yaparak siyasal kültür kavramına ulaşmıştır (Brint, 1994: 3).

Bireylerin siyasal sistem karşısındaki inanç, tutum ve eylem biçimleri siyasal kültürü oluşturmaktadır. Bu nedenle siyasal yapıyı oluşturan siyasal kurumlar ve siyasal yönlü altyapılar siyasal kültür ile bir anlam kazanmaktadır (Çam, 2000: 200). Bu anlamı ile siyasal kültürü ilk kullanan Almond, Verba ile yaptığı çalışmada siyasal kültürü siyasal sisteme yönelik davranışlar ve yönelimler ile sistemdeki kişinin işlevine yönelik davranışlar olarak tanımlamaktadır (Almond ve Verba, 1963: 12). Bu yaklaşım ile siyasal kültür sistem içindeki tüm araçların işleyişini yönlendiren bir süreçtir. Bu süreç sistem içindeki iyi işleyen mekanizmalarında devamını sağlayacaktır.

Almond ve Verba (1963: 498), çalışmalarında siyasal kültürün önemine vurgu yaparak demokrasilerin var olmasını siyasal kültür ile açıklamışlardır. Demokrasinin gerçek anlamda başarıya ulaşmasında yalnızca siyasi partiler, seçimler, anayasa, yasalar ve bürokrasinin kurulup sürdürülemeyeceğini bunun yanında demokratik sistemi destekleyen bir siyasal kültür var olması gerektiğini vurgulamışlardır. Siyasal kültürün en önemli işlevi, mevcut uygulanan siyasal sistemin meşru sayılarak benimsenmesi ve buna bağlı olarak devamlılığının sağlanması noktasında önemli bir araç olmasıdır (Turan,1986: 33).

Almond ve Verba’nın bu önermesi doğrultusunda bir topluluğa ait siyasal kültürün genel özelliklerine bakarak, siyasal sistemin demokratik ya da otoriter oluşu hakkında çıkarımlar yapmak mümkündür (Parla, 1991: 10). Ancak bazı durumlarda ülkenin siyasal sistemi devrimlerle bir anda değişebilir. Bu noktada toplumun siyasal kültürüne aykırı farklı siyasal sistemler oluşturulabilir. Fakat bu durum siyasal sistemleri çıkmaza sürükleyebilir. Bunun dışında siyasal sistem hakkında yapılan çıkarımlarda açıklayıcı tek neden olmasa da siyasal kültür önemli bir yere sahiptir.

Siyasal kültürün kavramsallaştırılmasında dört ana eksen belirlenmiştir. Bunlar; nesnel kavramsallaştırma, öznel kavramsallaştırma, bulgusal kavramsallaştırma ve içlemsel kavramsallaştırma. Nesnel kavramsallaştırma siyasal kültürün başarısının belirleyicisi olarak toplumdaki bireylerden bağımsız ve üstün olarak bireyleri bir arada tutan değerlerden oluştuğunu ifade etmektedir. Öznel kavramsallaştırma ise bireyi temel alarak siyasal kültürü, toplumu oluşturan bireylerin siyasal yaşama ilişkin tutum ve eğilimleri olarak tanımlamaktadır. Siyasal kültüre bulgusal olarak yaklaşanlar ise siyasal kültüre daha öznel verilerle yaklaşmakta her toplumun kendine özgü siyasal kültürü olduğu yaklaşımından hareketle toplumun gelenekleri yurttaşlık bağı ve liderlik gibi daha özel alanlarla ilgilenmektedirler. Son olarak, içlemsel kavramsallaştırma ise zihin yapısı ile davranışlar arasındaki

ilişkiye vurgu yaparak bu ilişkiyi hem davranışları yönlendiren tinsel etkenler hem de somut davranışlar olarak incelemektedir (Sarıbay, 1998: 47-49).

Tüm bu kavramsallaştırmalar, bizi siyasal kültürün çalışma alanına götürmektedir. Siyasal kültürün çalışma alanını ise şöyle özetleyebiliriz: (1) inanç, fikir ve değerlerin siyasal iktidar üzerindeki etkisi, (2) toplumsal varoluşun anlamı, (3) toplumsal öncelikler ve (4) aktüel politikalar olarak belirlemek mümkündür (Sarıbay ve Öğün, 1999: 77). Siyasal kültür böylelikle toplum ve siyasal sistem arasında bir köprü işlevi görerek sistemin ve toplumun beklentilerini belirlemektedir.

Siyasal kültür çeşitlerine baktığımızda siyasal kültür alanında önemli çalışmaları olan Almond ve Verba, toplumların siyasal kültürlerini, siyasal ve sosyal yapılar ile toplumsal özellikleri göz önünde bulundurarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: (1) Mahalli/Yöresel/Yerel Siyasal Kültür, (2) Uyruklu/Vatandaşlık/Tebaa Siyasal Kültürü ve (3) Katılımcı Siyasal Kültür (Almond ve Verba, 1989: 17-19)

Mahalli siyasal kültür, henüz millî kültür niteliği kazanmamış, kabile, köy, klan, soy, bölge ve etnik kimlikler gibi yerel siyasal kültürlerin birbirlerine eklenmesinden oluşan siyasal kültür tipidir (Duverger, 1998: 89). Özellikle The Civic Culture çalışması ile Almond ve Verba, (1989: 18) ve bazı siyasal bilimciler, Osmanlı Devleti’nin yapısını, hükümetin temel otoritesi ve devamlılığını vergi toplamaya dayandırmasından ve orduya veya hanedanın geleneksel kurallarına bağlı kalınmasından dolayı da bu tür siyasal kültürün özelliklerine benzerlik gösterdiğini düşünülmektedir (Kurt, 2003: 19). Türk kültürünün güçlü bir kültürel mirasa sahip olması farklı kültürleri içinde barındırmasından ileri gelmektedir. Bu anlamı ile mahalli siyasal kültürün önemli örneklerindedir.

Uyruklu siyasal kültürü, mahalli kültürün eklenmesinin aksine millî bir karakter arz eder. Siyasal sisteme ilişkin tanıma, duygu ve değer yargıları millî ölçeklerde olmakla birlikte farklılık da göstermektedir. Birey siyasal sistem hakkında bilgi sahibidir. Ancak siyasal sistemin dışındadır (Tosun, 1991: 13)

Katılımcı siyasal kültür ise uyruklu kültürü gibi millî bir karaktere sahiptir. Uyruklu siyasal kültüründen farkı ise bireyler, siyasal sistemin çıktılarıyla olduğu kadar girdileriyle de yakından ilgilidir. Yani bireyler siyasal sisteme dair bilgilere sahip olmanın yanında, sistemi değiştirebileceği ve sisteme etki edebileceği şeklinde bir duygu ve değer yargısı taşır (Almond-Verba, 1989: 19).

Huntington ve Dominguez’in yapmış oldukları bir başka ayrımında, siyasal kültür, (1) anlatımsal ve (2) araçsal olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır (Huntington-Dominguez 1985: 24)

Anlatımsal siyasal kültür, sosyal ilişkilerin büyük bir bölümünde dinsel anlam ve değerlerin önemli bir rol oynadığı ve dinin, toplumsal yaşamın önemli bir kısmına hâkim olduğu siyasal kültür tipidir (Huntington-Dominguez, 1985: 25). Din devletleri buna örnek olarak verilebilir.

Araçsal siyasal kültürde ise, bireylerin davranışları, dinsel değerlere göre değil, fayda unsuruna göre değerlendirilir. Bu tarz siyasal kültüre sahip toplumlarda siyasal değişimin daha kolay olması muhtemeldir. Araçsal siyasal kültüre sahip toplumlar, siyasal evrim yoluyla yavaş yavaş ve sancısız bir değişim gösterirken, anlatımsal siyasal kültürün hâkim olduğu toplumlar, ancak devrim yoluyla birdenbire değişebilirler (Huntington-Dominguez, 1985: 25-28).

Yukarıda sayılan siyasal kültür çeşitlerinin yanı sıra farklı siyasal kültür çeşitleri yapılmıştır. Bunlar kısaca şöyledir:

Ahlâki siyasal kültür, toplum yönetiminde, doğruluğun, dürüstlüğün, adâlet anlayışının ön sıralarda tutulduğu bir siyasal kültür biçimidir. Bu tarz siyasal kültüre sahip toplumlarda siyasal katılma davranışı ahlâki bir görev olarak benimsenir. Yöneticilerin tarafsızlığı kamu politikalarının üstünde tutulur (Tosun, 1991: 15).

Bireyci siyasal kültürde ise siyasal faaliyetler, öncelikli olarak bireysel çıkarları sağlamayı amaçlar; genel siyasî konular ise, ikinci planda yer alır (Dye-MacManus, 2006: 16).

Gelenekçi siyasal kültürde, yönetici kadrolar, babadan oğula geçen bir sistemle belirlenir. Dolayısıyla toplumdaki sıradan bireylerin bu kadroların içerisinde yer alması neredeyse imkânsızdır. Siyasî partilerin de etkinliğinin olduğunu söylemek zordur. Ayrıca, kamusal nitelikli hizmetlerden de imtiyazlı kimseler faydalanır (Tosun, 1991: 16)

Bütünleşmiş-bölünmüş siyasal kültür, toplumun çoğunluğu tarafından temel siyasal kültürün paylaşıldığı durumlarda bütünleşmiş siyasal kültürden; buna karşın, bir toplumun siyasal hayatının nasıl olması gerektiği konusunda bir görüş birliği yoksa sosyal gruplar arasında çatışmalar ve siyasal güvensizlik yaygınlaşır, sağlam ve istikrarlı olmayan bir hükümet varsa, bölünmüş siyasal kültürden söz edilir (Kurt, 2003 :22-23).

Tüm bu siyasal kültür çeşitlerine baktığımızda değer yargıları, dini inanışlar, yenilikler vs. gibi ölçütlere göre şekillendiğini görmekteyiz. Birçoğu birbirine benzeyen ayrımlar olmakla birlikte toplumdaki farklılıklar gösteren ya da aynı toplum içinde farklı tiplerin olduğunu görmekteyiz. Özellikle toplumların geçiş sürecinde yaşadıkları siyasal kültürler birden fazla siyasal kültür tipleni ile açıklanabilmektedir.

Siyasal kültür kavramını daha ayrıntılı bir biçimde inceleyen Verba, siyasal kültür tipinin belirlenebilmesi için bazı ölçütlere gerek olduğunu ifade ederek bu ölçütleri şu şekilde sıralamıştır (Pye, Verba , 1965’den akt. Yücekök, 1969: 183):

1. Millî özdeşleşme,
2. Vatandaş özdeşleşmesi,
3. İktidar uygulaması
4. Karar alma süreci

Millî özdeşleşme ölçüsünü, bireylerin kendilerini ait hissettiği ortak varlığın tespiti gösterir. Aksi takdirde toplumun bireyleri, kendilerini millî devletin üyesi saymayıp kendini millî devlete ait hissetmiyorsa siyasal gelişim sancılı bir süreç olarak kendini gösterecektir (Yücekök, 1987: 21).

Bireylerin, bir millî varlıkla özdeşleşme dışında, ait olduğu toplumun diğer bireyleri ile de özdeşleşmesi, birbirlerine güvenen ve aynı siyasal sistemi paylaşan bir topluluğun varlığı açısından önemli bir noktadır. Millî özdeşleşme yukarıdan aşağıya “dikey” bir gelişmeyi ifade ederken, vatandaş özdeşleşmesi “yatay” bir kaynaşmayı ifade eder. Yatay kaynaşmanın ölçüsü ise, toplumdaki bireylerin birbirlerine ve yönetimdekilere karşı ne derecede güven duyduklarının tespit edilmesiyle mümkündür (Yücekök, 1987: 22).

Siyasal sistem karşısında güçsüz olduğunu hisseden bireyler, bu karar alma sürecine katılma eğilimi göstermez ve siyasal kurumlara ilgisiz ve uzak kalır. Hükümet kararlarına katılma haklarının olabileceğinden dahi haberdar olmayan bu kişilerin gözünde devlet, uygulamalarına körü körüne itaat edilecek bir kurumdur (Ok, 2005: 31).

Siyasal kültüre yönelik olarak gerçekleşen tüm bu kavramsallaştırmalar siyaset bilimi çalışmalarını için önemli bir anahtar olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Siyasal kültür ile oluşturulmaya çalışılan ortak bir paydadır. Bu ortak payda içinde farklı düşünce ve inanışlara yer almaktadır. Bu düşünce ve inanışların devlet eliyle ortak bir siyasal toplum oluşturma çabası siyasal kültürü oluşturmaktadır. Siyasal sistem içindeki rollerin siyasal kültüre vurgu yapılarak açıklanması bu ortak paydanın siyasal rollere etkisini ölçmeye çalışmaktır ki bu süreç içinde farklı sıkıntıları da barındırmaktadır.

Siyasal sistem ve sistem içindeki değişik roller girdi olarak toplumsal hayatı etkisi altına alan birçok unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurların hepsinin bir arada değerlendirilmesi analizi daha sağlıklı olacaktır. Ancak toplum bilimlerinin en temel sorunlarından biri de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Neden ve sonuçların değişirliği siyaset bilimi çalışmalarında da kendini göstermektedir.

Bu sorun çerçevesinde siyasal kültüre yönelik tanımlar ve siyasal kültürün belirleyici unsurları, siyasal liderlik anlayışının açıklanmasında önemli olmakla birlikte yeterli olmadığı iddiası noktasında araştırma sürdürülmektedir. Siyasal kültüre yönelik olarak yapılan sınıflandırmaların her

bir ülke için belirli bir kalıp içine yerleştirilmesi imkansızdır. Ülkelerin nasıl bir siyasal kültüre sahip olduğu anlayışının net bir cevabını vermek yerine hangi unsurun siyasal kültürün ortak paydasını oluşturduğunu bulmak sosyal bilimler araştırmaları için yol gösterici olacaktır.

II. SİYASAL LİDERLİK KAVRAMI VE TEORİLERİ

İnsanlar toplu halde yaşamalarının sonucu ortaya çıkan siyasal sistem içinde bazı kişiler daha baskın olmuştur. Önemli konularda toplum ya da herhangi bir grup içerisinde bu kişilerin etkinliğinin devam etmesi sonucu, bu kişilerden biri lider olmuştur. Ancak hiç kimse tek başına lider olamaz, lider olan kişi sosyal grubun bir parçasıdır. Ancak her zaman en etkin kişi lider olmaz. Kişiyi lider yapan durum değişirse lider de değişir. Bazen herhangi bir durum da lideri tayin edebilir. Lider olan bu kişilerin en önemli görevi toplumu yönlendirme ve yönetme işlevini üstlenmektir (Şerif ve W. Şerif, 1996: 211). Günümüzde tüm modern örgütlerde liderlik hayati bir işleve sahiptir. Kurumsal yapı liderin başarısında önemli bir güvencedir. Modern toplumda liderler mutlak otoriteleri ile değil iyi işleyen kurumsal yapıları iyi yönetebilmesi ile başarıya ulaşmış olurlar (Özdalga, 2005: 63).

Genel olarak siyaset bilimi araştırmaları kapsamında olan siyasi liderlik, farklı bilim dallarında da araştırma konusu olmaktadır. Günümüz Türkiye’sinde siyasal liderlik siyasi parti liderliği ile özdeş tutulmaktadır. Genel olarak parti gelen başkanlarının –istisnai durumlar dışında- seçimi kazanmaları halinde başbakan olduğu düşünüldüğünde siyasi parti liderliğinin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle siyasi liderin özellikleri siyasal örgütlerin başarısında ve gelişmesinde son derece etkilidir. Siyasal liderin karizmatik lider olabilme vasfını kazanabilmesinde, liderin hitabet gücü, uyum ve uzlaşma kapasitesi ile olaylar karşısındaki duruşu ve tecrübesi önemlidir (Tuncay, 1996: 184). Ancak tüm bu özelliklerinin yanında toplumun değer yargılarını taşıması en büyük etkidir. Yöneten ve yönetilen geleneği liderlik özelliklerine de yansımaktadır.

Siyasal liderliğe yönelik üç genel teoriden bahsedebiliriz. Birincisi İbn Haldun’un siyasi liderlik teorisi; ikincisi Machiavelli’nin Siyasal Liderlik teorisi ve son olarak da Weber’in siyasi liderlik teorisidir.

İbn Haldun’a göre, devlet başkanlığı soya bağlıdır. Devletin ilk ortaya çıkışında belirli bir düzen içinde bir soyda karar kılınarak hükümdarlık o soydan olanlar arasında babadan oğula geçer ve hükümdarlık o soyun doğal hakkı olur. Bundan sonra hükümdara itaat etmek dini bir inanç şeklinde değişmez bir inanç halini alır. Bu inanç oluştuğundan sonra devleti kuran güçlü asabiyete gerek kalmaz (Haldun, 1990: 394). Bu tür siyasal liderliğe örnek olarak Osmanlı Devleti verilebilir.

Bir diğer teoriyi ise Machiavelli oluşturmaktadır. Machiavelli üç tür hükümdarlıktan bahsetmektedir. Birincisi İbn-i Haldun’un bahsettiği gibi soydan geçme hükümdarlıktır. Soydan geçme hükümdarın diğer hükümdarlıklara göre işi kolaydır. Çünkü halk onu gelenekten dolayı severek benimseyecektir. İkinci tür hükümdarlık ise karma hükümdarlıktır. Bu hükümdarlık tamamen yeni olmayan başka bir hükümdarlığın parçası ya da devamı şeklindeki hükümdarlıktır. Machiavelli, asıl dikkatini üçüncü bir hükümdarlık çeşidi olarak sunduğu yeni hükümdarlıklar üzerine yoğunlaştırmıştır. Çünkü bu hükümdarlığın bazı zorlukları vardır. Öncelikle yeni hükümdarlıklarda halk daha iyisini bulmak için hükümdarı değiştirmek isteyebilirler. Buna karşılık yeni hükümdarlıklar halka kendini benimsetmek için zorbalığa başvurabilir. Bunu iktidarını sağlamlaştırmak için yapmak zorundadır (Machiavelli, 1994: 15-18).

Son olarak Weber’in Siyasal Liderlik teorisine yer vermekte yarar vardır. Max Weber otorite tiplerini açıklarken, “meşruiyet” ölçüsünü temel almıştır. Weber’e göre üç tip otorite vardır: yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otorite (Weber, 1995: 315-316). Bunlar meşru otoritenin ideal tiplerini oluşturmaktadırlar

Yasal otorite ile siyasal sistem içindeki her alanın akılcı gerekçelere dayalı olduğunu belirtir. Bu otorite tipinde oluşturulan kurallar yasallığına ve bu yasalar çerçevesinde emir verme hakkının meşruluğuna inanılır (Weber, 1995: 315).

Geleneksel otoriteyi ise Weber, geleneklere bağlı olarak oluşturulan kural ve erkelerin kutsallığı çerçevesinde yasallık iddiasında olan egemenlik türü olarak tanımlar. Weber’e göre geleneksel egemenlikte, otoriteyi geleneksel kurallar belirler. Bu kurallar yönetilen ve yöneten arasındaki konumu da belirler. Yönetenler bir üst değil kişisel efendidir. Yönetenlere bağlı görevliler ise kişisel hizmetkardır. Böylesi bir ilişkide ise halk toplumun parçası değil efendinin uyruğudur (Weber, 1995: 331).

Karizmatik otorite ise liderin kişilik özellikleri ile ilgilidir. Max Weber, karizma kavramı ile bireyi diğer insanlardan ayıran ayrıksı güçleri, insan üstü, aşkın özelliklerini ifade etmektedir. Bu nedenle bu özellik sıradan insanlarda bulunmayan ilahi kaynaklı özelliktir. Bu özelliklere sahip liderler karizmatik lider sayılır (Weber, 1995: 331). Toplumsal ortam karizmatik otoritenin ortaya çıkışı ve kalıcılığı ile yakından ilgilidir. Toplumun güvenliği tehlikeye düştüğü durumlarda toplumsal özdeşleşme ve toplumsal törelerin yıkılması durumlarında karizmatik öndere gereksinim pekişmektedir (Heper, 1977: 185).

Yukarıda sayılan otorite tiplerine bakıldığında her birinin Türk yönetim tarihinde belli dönemlerde uygulama bulduğu görülmektedir. Örneğin devletlerin ilk kuruluş dönemlerinde, kriz zamanlarında genellikle karizmatik otorite tipi görülürken sonraki aşamalarda ise geleneksel otorite ile şeklini almaktadır. Bu otorite tiplerinde bazı dönemlerde birkaçının birden uygulama alanı bulunduğu görülmektedir.

III. TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNÜN TEMEL SÜREÇLERİ

Türk toplumu, tarihin en eski dönemlerinden bu yana birçok devlet kurmuş ve bu süreçte birçok kültür ile etkileşim içinde olmuştur. Bu nedenle Türk siyasal kültürü inceleme açısından kapsamlı bir çalışma alanına sahiptir. Orta Asya’dan Anadolu’ya geliş, İslamiyet’in kabulü, Osmanlı devleti ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Türk siyasal kültürün tarihi arka planını oluşturmaktadır. Bu noktada Türk siyasal kültürünün temel süreçleri geniş kapsamlı çalışma gerektirse de konumuz açısından temel hatlarına değinmekte yarar vardır.

Türklerin en az 2000 yıllık tarihine bakıldığında, olağanüstü bir devlet kurma kabiliyet ve güçlerinin olduğu görülür. Dahası bu kabiliyet ve güç, gelenek haline gelmiştir (Turgut, 2005: 294). Bu nedendir ki Türklerde devlet, gücü temsil etmektedir.

Türklerde bozkır hayatının doğal sonucu olarak birlik beraberlik anlayışı gelişmiştir. (Erendil, 1976: 278). Bu birlik ve beraberlik anlayışı devlet millet işbirliğinin kurulmasında önemli bir unsur olmuştur. Aile yapısı içindeki ilişkiler ve toplumun geneline hakim olan örf ve adetler siyasal alanı da etkilemiştir. Aile içinde ve toplumda büyüğe gösterilen saygı siyasal alanda devlet adamlarına saygı şeklini almıştır. (İşçi, 1998: 111.). Devlet adamlarına duyulan saygı genel olarak bu özellikten ileri gelmektedir. “Devlet Baba” deyimini de devlete olan bağlılığı açıklayan bir deyimdir. Türk İslam devletlerinin temel amacının halka hizmet temeline kurulması bu deyimden ortaya çıkmasında ve Türk dilinden başka bir dilde kullanılmamasına neden olmuştur (Yakıt, 2016:10).

Türklerde “töre”, toplumsal yaşamda çok önemli bir konuma sahiptir. Töre, savaşta ve barışta, tören ve şöenlerle kendine uygulama alanı bulur. Türklerin iktisadî yaşam biçiminde göçebe çobanlığın ağır bastığı ve fetih ekonomisinin savaş durumlarında görüldüğü yaşam biçiminde toplumsal kurallar ağırlıklı olarak kendini hissettirmiştir (Hassan, 2000: 297).

Siyasal kültürün temelini oluşturan egemenlik anlayışı eski Türklerde, Tanrı’dan kaynaklanmaktadır. İslâmiyet’in kabulünden önceki Türk devletleri arasında sayabileceğimiz Hunlar’da, Göktürkler’de ve Uygurlar’da, siyasî iradenin başı olan kağan/han, iktidarını doğrudan Tanrı’dan almaktadır (Mumcu, 1985: 33). Bu kaynak, siyasal kültürün meşruiyet kaynaklarının başında dinî, ilk sıraya yerleştirir. Türklerin, İslâmiyet öncesi inancı olan Şamanizm adı verilen sistem, Türklerin inanç ve pratiklerin bir toplamını oluşturmaktadır (Sencer,1968: 19).

Türklerde merkezi idare de güçlü durumdadır. Bunun nedeni Anadolu Selçukluları gerek Haçlı seferleri gerekse Moğol istilaları ile yoğun bir şekilde mücadele etmek zorunda kaldığı için, merkezi

idarenin üstünlüğüne dayanan siyasî bir rejimi uygulamıştır (Karatepe, 1990: 66). Bu gelenek günümüze kadar kendini hissettiren unsurlardan biridir. Yeni kurulan Cumhuriyetin kalkınmacı bir yapı ile siyasal birliğini sağlamaya çalışması merkezi bir yapılanma gerektirdiğinden merkeziyetçi yapıyı tercih etmiştir. Bu durum sadece Türkiye’de değil batılı devletler açısından da siyasal birliğin sağlanması aşamasında tercih edilen bir model olmuştur.

Türklerin devlet geleneği merkeziyetçi yapının dışında ayrıca farklı uygarlıklardan etkilenen bir özelliğe de sahiptir. İslamiyet öncesi Türklere etki eden uygarlık Çin uygarlığı iken İslamiyet ile birlikte yerini Arap-Acem uygarlığına bırakmıştır (Kıvılcımlı, 1994, 73-79). Bu dönemden sonra Osmanlı ve günümüze kadar İslamiyet’e bağlı olarak Arap kültürü yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Devletin varlık gayesi halka hizmet iken buna bir de dini işlerin korunması amacı eklenmiştir.

Osmanlı dönemi siyasal kültürüne baktığımızda öncelikle batılı anlamda bir sınıfsal ayrımın olmadığı dikkat çekmektedir. Batı’da orta çağda görülen serf-senyör ve sanayileşme ile ortaya çıkan proleterya-burjuvazi şeklinde sınıflaşma Osmanlı toplumu içerisinde görülmemiştir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 343). Osmanlı’da sosyal tabakalaşmada ikili bir ayrım dikkat çeker. Osmanlı Devleti, kaba bir tasnifle, yönetenler ya da resmi bir sıfatı olanlar (askerîler veya ehl-i örf) ile yönetilenler ya da resmi bir sıfatı olmayanlar (reâyâ) şeklinde bir toplumsal ayrıma gitmiştir (İnalçık, 1990: 31). Birinci grup üyeleri, yani yöneticiler, Padişah karşısında “kul” iken, ikinci gruba karşı “hâkim-i mutlak” konumundadır (Mardin, 1997: 168). Bu anlayış Osmanlı devletinde otoriter devlet ve bunun karşısında itaatkar halk kitlesini oluşturmuş ve bu ilişki biçimi otoriter liderlerin oluşmasına meydan vermiştir.

Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde İmparatorluk haline dönüşmüş ve bu dönemden sonra Osmanlı siyasi ve sosyal hayatı belirginleşmeye başlamıştır. Fatih kanunnâmesi ile (i) Padişahın tabulaştırılması (ideolojik devletleşme) ve (ii) devletin Padişah çevresinde örgütlenmesi (organik devletleşme) (Mutlusu, 1996: 92) ile göçebe toplumdan sosyal sınıflı imparatorluğa geçilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin fetihçi ve ganimetçi bir ekonomiye sahip oluşu, merkezî bir siyasî-askerî yapılanmayı ve tüm ekonominin bu siyasî- askerî yapıya göre şekillenmesini zorunlu kılmıştır (Öğün, 2004: 10). Günümüz Türk siyasal kültürü genel olarak Osmanlı Devleti ile birlikte şekillenmeye başlamış ve Fatih Sultan Mehmet döneminde İmparatorluğa geçiş ile kendi özgün yapısına kavuşmuştur. Ancak, gerileme dönemi ile birlikte siyasi ve kültürel yapıda bir kırılma yaşanmış, batılılaşma süreci ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuna etki eden faktörler de bu sürecin ürünleri ile birlikte oluşmuştur.

Osmanlı devlet anlayışında padişah, toplum düzeninin devamı için en temel unsur olup ülkeyi, İslâm dininin temel esaslarına ve bu çerçevede oluşturulan örfî kanunlara uygun olarak, adâletle yönetmesi esasına dayanmaktadır (Öz, 1999: 33). Bu nedenle padişah üstün otorite olarak görülmüştür.

Yine eski Türk geleneklerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de padişah siyasi iradenin mutlak hakimi olmakla birlikte kutsaldır da. Kutsallık özellikle padişahın halife unvanını alması ile pekiştirilmiştir. Bu durumda devlet, kutsal bir kurum olarak algılanmıştır. Devletin kutsal bir kurum olarak algılanması ise, devlet karşısında bir özgürlük alanı olarak ne toplumsal örgütlere ne de bağımsız yerel yönetimlere fırsat vermiştir (Mutlusu, 1996: 89.) Bununla birlikte padişahın halife unvanını üzerinde bulundurması mutlak itaati zorunlu kılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte yönetim biçimi ve birtakım yenilikler toplumsal destekten yoksun “tepeden inme” bir yaklaşımla değişime uğramıştır. Türkiye kültür, dil ve gelenekler açısından farklı kesimlerin bir arada olduğu ve iç içe olduğu bir ülke olduğundan güçlü bir nüfus kaynaşması yaşamış bir ülkedir (Coşkun, 2017:122). Bu nedenle yönetim biçiminin değişmesine karşılık siyasal kültür alanındaki değişimin etkisi bu kadar tepeden inme bir şekilde olmamıştır. Osmanlıdan kalan siyasal kültür mirası Cumhuriyet döneminde de hissedilmiştir. Uzun bir dönem tek partili bir siyasi hayat etkili olmuş, çok partili hayata ise 1946 yılında geçilebilmiştir.

IV. TÜRKLERDE LİDER EKSENLİ SİYASET ANLAYIŞININ TEMELLERİ

Türklerde devlet ve hükümet başkanlarının kişilikleri devlet başkanı olmaları sebebi ile bu görevlerine göre şekillenmiştir. Bu nedenle ileride devlet başkanı olması beklenen şehzadelere özel eğitimler verirdi. Yöneticilik bir sanattı ve bu sanat için yöneticilerin kültürlü, eğitilmiş ve cesur bir şekilde eğitilmeleri gerekmektedir. Bu ilke olarak benimsenmiş ve tüm yöneticilerde bu özellik aranmıştır. Hatta bu özelliklere sahip olmayan yöneticiler yönetimde olumsuz etki bırakmıştır (Taneri, 1997: 434). Türk yönetim geleneğinde devlet yönetimi önemli bir unsur olarak her zaman ön planda olmuştur. Bu nedenle hakanın görevleri daha devlet kurulmadan başlamaktadır. Bu görevler şu şekilde özetlenebilir (Sevim ve Merçil, 1995: 500) :

- *Halkı eğitmek.*
- *Milleti, töreyi ve devleti düzene koymak.*
- *Devleti ve milleti derleyip toplamak.*
- *Halkı ve nüfusu çoğaltmak.*
- *Açları doyurup, fakirleri giydirmek.*
- *At ve elbise dağıtmak.*
- *Millete altın, gümüş ve değerli şeyler kazandırmak.*
- *Devlet ve millet için kazanmak*
- *Kondurmak, yani halkı iskan etmek.*
- *Asayiş ve güvenliği sağlamak.*
- *Tutmak, yani devleti ve milleti adaletle idare etmek.*
- *İnsanlara iş ve çalışma imkânı vermek.*

Devlet başkanlarının bu görevleri daha çok sosyal yönü ağır basan görevlerdir. Devletin kutsallığı esas alındığından ona tabi halkın değer yargıları da ona göre şekillenmiştir. Üstün güç devlettir. Devletin asli görevi öncelikle devamlılığını sağlamak ve tabi olduğu halkının refahını sağlamaktır.

İmam Gazali'nin devlet başkanlarına yönelik tanımlamasında da bu unsurları ön planda tuttuğu görülmektedir. Ona göre devlet başkanları, merhametli biri olarak tüm halkın üzerine hassasiyetle eğilen devletin şerefini temsil eden kişiler olmalıdır. Bu özelliklerini korumak için de etraflarında kişilik olarak zayıf olan kimseleri bulundurmamalı, zeki, sanat yönü ağırlıklı ve merhametli kimseler ile ilişkide bulunarak devleti yönetmelidir (Gazali, 1969: 61). Bu görevler eski Türklerden başlayarak Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar pek fazla değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Değişim özellikle tüm dünyayı etkileyen Fransız devrimi ve sonraki süreçte yaşanan gelişmeler ile birlikte başlamıştır.

Tüm dünyayı etkisine alan Fransız Devrimi ile birlikte başlayan süreçten Osmanlı devlet yönetimi de etkilenmiştir. Nizam-ı Cedit (Yeni Nizam) hareketini bu duruma örnek verilebilir. Nizam-ı Cedit, Tunaya'ya (2004: 21) göre, dar anlamda askerî bir düzene tekabül etmekle birlikte, geniş ve gerçek anlamda mevcut rejimin yerine yenisini koymayı hedefleyen bir reform hareketiydi ve Osmanlı toplumu ilk defa gerçek bir reformcu ya da Batıcı bir Padişah ile karşılaşılıyordu.

Daha sonraki süreçte Tanzimat'la birlikte bir yandan batılı düşünce tarzı ile diğer yandan geleneksel düşünce tarzını bir arada ve birbiri ile uzlaşmaya çalışarak yaşama olanağı sağlanmıştır (Ülken, 1998: 19). Süreç içinde batıya ayak uydurma çabaları devletin çöküşüne engel olamamıştır. Devletin siyasi yapısındaki değişimler, gelişmeler ve gerilemeler devlet başkanının kişilikleri ile özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle devletin gerilemesi ve çöküşü güçsüz ve bilgisiz devlet başkanlarının devlet yönetiminde olmasına bağlanmış, toplum üzerinde yarattıkları olumsuz etki devletin yıkılışına kadar gitmiştir (Öztürk, 1996: 86).

Batıcılık tepeden inme yöntemlerle uygulanmaya çalışılmış ve devletin çöküşünü kurtarmak için bir yol olarak seçilmiştir. Osmanlı devlet geleneği Cumhuriyet sonrasında devam etmiş, modern kurumlar tepeden inme bir şekilde halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Osmanlıda bulunan devleti

üstün gören anlayış Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’ne ise temelde değişmeyen merkeziyetçilik miras olarak kalmıştır.

Merkeziyetçi yapı geleneği yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk tarafından da benimsenmiş ve kurulan yeni devlet merkeziyetçi bir yapıya kavuşmuştur. Atatürk’ün başarısının temelinde en büyük etken liderlik özellikleri olmuştur. Atatürk liderlik özelliklerinin en belirgin yanı hedefleri üzerinde kararlılıkla ilerlemesi ve hiçbir nedenle taviz vermemesi ile açıklanabilir.

Türk yönetim kültürüne hakim olan önderlik ve devletin devamlılığını sağlama unsuru Atatürk’ün Türk milletinin lideri olarak benimsemesinde önemli olmuştur. Genel olarak Türk kültüründe siyasal lidere duyulan saygı devletin kutsallığından ileri gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihine baktığımızda da başarılı liderler genel olarak bazı ortak özellikleri Türk yönetim kültürü ile özdeşleşmektedir.

Bunlardan ilki geleneklere bağlılıktır. Siyasal liderler Türk toplum yapısına, örf ve adetlerine, değer yargılarına uygun koşullarda varlıklarını sürdürmektedir. Türk Devlet sisteminin temeli olan kamu hukuku alanında geleneklerin ve bu geleneklerin sürekliliğinin özel bir önemi olmuştur (Kafesoğlu, 1995: 43).

İkincisi ise karizma olgusudur. Bu olgu eski Türk geleneklerinden bu yana var olan bir olgudur. Bu unsuru yerleştirmek için örneğin Osmanlıda şehzadeler belli bir yaştan itibaren ders almaktadır. Türk yönetim kültüründe Yöneticilerin kültürlü, erdemli ve cesur yetiştirilmesine özen gösterilmiş ve bu önemli bir yönetim ilkesi haline gelmiştir (Taneri, 1997: 434).

Diğer bir unsur ise devlete bağlılıktır. Devlet geçmiş zamandan bu yana kutsal sayılan bir unsur olmuş ve devlet denilince akla gelen ilk şey güç olmuştur. Bu gücün kaynaklarından biri de devlet başkanı olarak görülmektedir. Bu nedenle devletin başarısı devlet başkanının başarısına bağlanmıştır. Hatta devlet başkanlarının bilgisiz ve güçsüz olması devletlerin yıkılış nedeni olarak da görülmüştür (Öztürk, 1996: 88).

Bir başka unsur ise sosyal politikalarıdır. Her ne kadar liberal politikalarla bu unsur zayıflasa da geçmişten gelen bir gelenekle liderler zayıf halkın temel ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef tutulmuşlardır. Türk tarihi hakkında bilgi veren kitabelerde de devlet başkanına toplumun ihtiyaçlarını karşılama görevi önemli bir görev olarak atfedilmiştir (Öztürk, 1996: 88).

Geçmişten bu yana gelen siyasal kültür siyasi lideri sistem içinde önemli bir konuma getirmiş günümüzde ise bu duruma farklı boyutlar eklenmiştir. Siyasal sistemin temel aktörü olan siyasi partiler içinde parti lideri önemli bir konumda yerini almıştır. Bu durum siyasi partilerin başarıları ya da başarısızlıkları ile siyasi parti lideri arasında doğrusal ilişki ile açıklanabilir. Bu nedenle artık siyasetin temel aktörü siyasal partiler gibi görünse de geri planda siyasal partilerden ziyade siyasi parti liderleridir ve bu siyasal sistemden bağımsızdır (Yıldız 2002: 81). Seçmenler açısından siyasi partilerden ziyade siyasi parti liderinin önemli olduğunu gösteren birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri de Çaha tarafından yapılan araştırmadır. Bu araştırmaya göre seçmenlerin tercihini etkileyen unsurlar içinde en önemlilerinden biri de lider olmuştur (Çaha ve ark. 2002: 77). Bu durum siyasal lidere olan geçmişten gelen bağlılığın yanında farklı unsurlarla da açıklanmaktadır. Bu unsurlardan biri siyasi partilere olan güvenin azalmasıdır. Bu güvensizlik siyasi parti içindeki lidere bağlılığı daha da arttırmıştır.

Bir diğer etken ise siyasi parti benzeşmesidir. Siyasi partilerin en temel amacı iktidar olmaktır. Bu amaç doğrultusunda toplumun ortak sorunlarına çözüm üretme yönünde vaatlerini oluşturmaktadırlar. Bu durum siyasi partilerin söylemlerinin ve programlarının birbirine benzemesine yol açmaktadır. Bu benzerlik seçmenlerin karar verme sürecinde parti liderlerini ön planda tutmalarına neden olmuştur (Demir 2009: 6).

Siyasi parti ile ilgili günümüzde bir diğer sorun kurumsallaşamama sorunudur ki bu sorun lider bağlılığını daha da arttırmaktadır. Toplumsal kurumlarla ilişkilerini bir temele oturtamamış, hükümet ve muhalefet alışkanlıklarını geliştirememiş bu nedenle de program sürekliliğini sağlayamamış partiler seçmenle hizmet ve sadakat bağı geliştirememiştir. Bu durum siyasi partiyi lidere bağımlı

hale getirmiştir (Parla 1995: 127). Liderlerin parti içindeki faaliyet süreci ile siyasi partinin yaşam süresi bazen neredeyse birbiri ile paralel bir hal almış ve liderler oligarşisi dediğimiz kavram ortaya çıkmıştır.

Lider oligarşisi kavramı, parti içi kararlarda liderlerin tek söz sahibi olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu duruma yol açan bir neden de siyasi parti yapılanmalarıdır (Atabek 2000: 40). Özellikle Türkiye açısından değerlendirildiğinde parti içi yapılanma parti içi disiplin güçlü, parti içi demokrasi zayıf şeklinde işletilmektedir. Bu iki durum siyasi parti liderini parti içinde egemen güç haline getirmiş ve doğal olarak lider eksenli siyaset anlayışını oluşturmuştur.

Bu siyaset anlayışının ortaya çıkardığı siyasi liderlik anlayışı, Weber’in otorite tipleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, Weber’in otorite tipleri için tek bir çerçeveye oturtmak zordur. Özellikle kriz dönemlerinde ya da yeni kurulan devlet aşamasında karizmatik otoritenin ön planda olduğu görülmektedir. Karizmatik otorite ile devletler kurulduktan sonra bunu gelenekselleştirilerek geleneksel otoritenin temelleri atılmış olur. Eski Türk devletleri ve Osmanlı’da geleneklere bağlı siyasi liderler olduğu görülmektedir. Geleneksellik demokratik süreçlerin henüz oluşmadığı zamanlarda liderlik özelliklerinin en temel unsuru haline gelmiştir. Liderler genelde geleneklere bağlı kalmışlar hatta siyasi iktidarın sınırlandırılmasında önemli bir etken olmuştur.

Günümüz demokratik devletinde ise yasal otorite olmakla birlikte bir siyasi liderin başarısı toplumun geleneksel yapısına bağlı olmak ve liderin kişisel özellikleri de bu başarıda payı büyük olmuştur. Eski Türk devletlerinden kalma alışkanlık liderin devletle özdeşleştirilmesi günümüze de yansımış ve siyasi parti başarısı liderin başarısına eş tutulmaya başlanmıştır. Bu durum yukarıda ifade edildiği gibi geçmişte başarılı devletler kurulmasına vesile olan liderlik anlayışının yansımaları günümüz liderlik anlayışında birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir.

SONUÇ

Kültür değişmeyen salt bir olgu değildir. Ancak değişmesi uzun zaman almaktadır. Kültür siyaset bilimi çalışmalarında 1950’lerden sonra geleneksel yaklaşıma alternatif olarak davranışçı okul çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu nedenle siyasi olayların açıklanmasında kültür önemli bir yer edinmekle birlikte tek açıklama olarak ele alınamaz. Ancak çalışmanın sınırları çerçevesinde siyasi liderlik anlayışının kültürel boyutu ele alınmıştır. Bu boyut ele alınırken genel olarak Türk siyasi hayatında belirgin olarak öne çıkan özelliklere değinilmiştir. Liderlik anlayışı değişmekle birlikte geçmişten gelen kültürel özelliklerinin günümüz liderlik anlayışında yansımalarının olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu yansımalar geçmiş ile günümüz arasındaki yönetim anlayışının değişmesinden kaynaklanan çatışmaları da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Siyasal kültür siyasi sistemdeki tüm unsurları etkilediği gibi siyasi lider olgusunu da yakından ilgilendirdiği kuşkusuz bir gerçektir. Siyasi kültürümüzde yöneten ve yönetilen ayrımı kesin çizgilerle ayrılmış öyle ki yönetilenler kulluk sistemi içinde yönetilmiştir. Bunun yanı sıra din olgusu siyasi kültürümüzde her zaman yerini almıştır. Böyle bir siyasi kültür içinde de liderler önemli bir konumda olmuşlardır. Hatta eski Türk geleneklerinde kutsallaştırılmışlardır. Bu nedenle liderlik değişiklikleri yetersiz olması, ileri yaş ya da hastalık hali gibi durumlarda bile pek mümkün olmamış “emr-i hakk”ın vaki olması yani liderin ölümü beklemiştir. Bu durum Weber’in otorite tiplerinde geleneksellik ile karizmatik otorite tipine uygun olarak Türk devlet geleneğinde yerini bulmuştur. Liderlerde aranan olağanüstü yetenekler ve efsanevi liderlik anlayışı eski Türk devlet geleneğinde önemli bir yer tutmuştur. Halk ile yönetici arasındaki bu eşsiz ayrım liderlere atfedilen görevleri de olağanüstü kılmıştır. Bu anlayış günümüzde yasal otorite ile yerini farklı özelliklere alsa da geçmişten gelen siyasi geleneğin kalıntılarına günümüzde de rastlanmaktadır.

Böyle bir siyasi lider olgusu günümüze yansımaları da bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri siyasi parti liderliğinde görülen liderler sultanı hastalığıdır. Bu hastalık demokratikleşme düzeyine bakılmaksızın birçok ülkede ve birçok siyasi parti yapılanmasında

görülen bir hastalıktır. Bu hastalık çeşitli nedenlere bağlanmakla birlikte toplumsal kültürün siyasal alana yansımaları olan değer ve alışkanlıklar ile de açıklanabilmektedir (Aktan, 2014).

Geçmişten bu yana toplumsal ve siyasi alanda yapılan yenilikler tepeden inmece bir yaklaşımla gerçekleştiğinden demokrasi kültürü toplum tarafından tam olarak benimsenmemiştir. Ayrıca siyasal kültürümüz içindeki yapılanmalar lider eksenli olması da siyasal liderlerin demokratik özelliklerinden çok kişisel özelliklerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Demokrasinin tam olarak yerleşemediği bu durumda siyasal alanın hoşgöründen çok rekabet ortamında bir savaş haline dönüştüğü görülmektedir. Öyle ki tarihimizde de sıkça rastlanan taht kavgaları günümüzde de siyasi yarışmayı savaşa dönüştürme şeklini almıştır. Bu durumda demokratik siyasal ortam partilerin ya da görüşlerin yarıştığı değil de liderlerin yarıştığı bir siyasal ortam görünümüne bürünmüştür.

Yakın zaman tarihimize de baktığımızda toplum tarafından benimsenen ve başarıya ulaşan liderler, toplumun değer yargılarına bağlı ve hükmetme özelliği ön planda olanlar kişiler olmuşlardır. Sorgulayıcı, katılımcı özellikler halk tarafından henüz tam olarak benimsenmemiş ve tüm idare lidere atfedilmiştir. Sorun elbette ki tamamen hukuki değildir. Sorunun temelinde siyasal kültürümüz yatmaktadır. Geçmişten bu yana devletlerin kuruluş ve yıkılışlarının tek bir lidere bağlanması günümüzde lider eksenli siyaset anlayışının da temelini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. & Öztürk, S. (1999). 700. Yılında bilinmeyen Osmanlı. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aktan, C.C., (2014). “Siyasi hastalıklar”. 2014(de indirildi) Web: <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/siyasal-hastaliklar/lider-diktasi.htm>,
- Almond, G. A (1989). “The Intellectual History of the Civic Culture Concept”, Gabriel A. Almond, Sidney Verba (Eds.), *The civic culture revisited*, 2nd edition, California: Sage Publications, Newbury Park, ss.01-36.
- Almond, G. A. (1956). “Comparati ve political systems”. *Journal of Politics*, Vol. XVIII, August 1956, 391-409.
- Almond, G. A. ve Verba, S. (1963). *The civic culture: Political Attitudes and democracy in five nations*, Boston: Little, Brown and Company,
- Atabek, N. (2000). *Siyasi partilerde örgütsel iletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları,
- Brint, S. (1994). “Sociological analysis of political culture: an introduction and assessment”. Frederick D. Weil, Mary Gautier (Eds.), *Political Culture and Political Structure: Theoretical and Empirical Studies*, Vol. II, Greenwich/Connecticut, London: JAI Press Inc., , 03-44.
- Burke, P. (2006). *Kültür tarihi*. (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Coşkun, M. B. (2017). Türk kamu yönetimi perspektifinde soğuk savaş sonrası oluşan yeni tehditler. *Alternatif Politika*, 2017, 9 (1): 109-130
- Çaha Ö, Toprak M ve Dalmış İ (2002). *Siyasal parti üyelerinde siyasal katılım düzeyi: Kırıkkale örneği*. Ömer Çaha (der) *Türkiye’de seçmen davranışı ve siyasal partiler*, İstanbul: Gendaş Yayınları,
- Çam, E. (2000). *Siyaset bilimine giriş*. 7. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- Demir, Ö. (2009), *Siyasete yön veren rasyonel cahil seçmenler*, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), Issn: 2146-0817 (Online)
- Duverger, M. (1998). *Siyaset sosyolojisi*, (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.

- Dye, T. & S. A MacManus. (2006). Politics in states and communities. 12th edition, New Jersey: Prentice-Hall.
- Erendil, M.(1976), "Türklerin milli meziyetleri", Türk Kültür Ve Medeniyet Tarihi (Makaleler) C.I, Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Gazali, İ. (1969). Devlet başkanlarına. Çeviren: Osman Şekerci, İstanbul: Sinan Yayınları.
- Gibbins, J. R.(1989). "Contemporary political culture: an introduction". Ed. J. R. Gibbins, Contemporary Political Culture: Politics in a Postmodern Age, Londra: Sage Publications, 01-30
- Haldun, İ. (1990). Mukaddime, Çeviren: Z. Kadri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları.
- Hassan, Ü. (2000). "Osmanlılık öncesinde Türklerin kültür kökenlerine bir bakış". Halil Berktaş, Ümit Hassan, Ayla Ödekan, Türkiye Tarihi: Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cilt I, Yay. Yön. Sina Akşin, 6. baskı, İstanbul: Cem Yayını.
- Huntington, S. P., & Dominguez J. I. (1985). Siyasal gelişme, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: S Yayın.
- İnalçık, H. (1990). Osmanlı toplum yapısının evrimi. Çeviren: Mehmet Özden, Fahri Unan, Türkiye Günlüğü, Sayı 11, Yaz 1990, 30-41.
- İşçi, M(1998), Genel Olarak Ve Türkiye’de Siyasal Değişme, Der Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1995), Türk milli kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karatepe, Ş. (1990). Osmanlı siyasî kurumları: Klasik dönem. 2. baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1994). Siyaset bilimi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıvılcımlı, H. (1994). Dinin Türk Toplumuna Etkileri: İslamda Toprak Sorunu: Cennet Sözcüğü Nereden Gelir?: Eyüp Sultan Konuşması, İstanbul: Diyaletik Yayınları
- Kurt, H. (2003). Politik kültür yazılı basın ilişkisi: türk yazılı basınında çizilen politik elit portresinin Kemal Derviş örneğinde incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Machiavelli,(1994). Hükümdar, Çeviren: Sebahattin Bağdatlı, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Mardin, Ş. (1997). Siyasal ve sosyal bilimler: Makaleler II, Der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, 4. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin H. (1977), "Atatürkçülük: Karizmanın Emredici 'Siyasal Çerçeve'ye Dönüşümü" Bülent Nuri Esen’e Armağan, Ankara, s.181-204
- Mumcu, A. (1985). Osmanlı İmparatorluğu’nda egemenlik kavramı ve gelişmesi, 1. Millî Egemenlik Sempozyumu, 24-25 Nisan 1985/Ankara, Ankara: TBMM Yayınları. 33-49.
- Mutlusu, A. F. (1996). Türkiye’de bürokratik-merkeziyetçiliğin siyasal gelişmeye etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ok, B. (2005). Türk toplumunun siyasal değerleri: Devlet tasavvuru üzerine bir inceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öğün, S. S. (2004). Türk politik kültürü, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yay.
- Öz, M. (1999). Klasik dönem siyasî düşüncesi: tarihi temeller ve ana ilkeler. İslami Araştırmalar, Cilt XII, Sayı 1, 1999, 27-33.
- Özdalga, H. (2005). Kötü yönetilen Türkiye-örnek vaka DSP. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztürk, A. (1996). Ötüken Türk kitabeleri, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Parla T. (1995) Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Parla, T. (1991). Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları: Atatürk’ün Nutku. Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1998). Siyasal sosyoloji, İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. & Ögün S.S. (1999). Politikbilim, 2. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sayarı S., Bilgin H. D. (2015), "Karşılaştırmalı siyaset alanının Gelişimi", Karşılaştırmalı Siyaset, Der. S. Sayarı, H.D. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Schroeder, R. (1996). Max Weber ve kültür sosyolojisi. Çeviren: M. Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sencer, M. (1968). Dinin Türk toplumuna etkileri. İstanbul: Garanti Matbaası.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şerif M. ve Şerif G. W.(1996). Sosyal psikolojiye giriş. Çeviren: M. Atakay ve A. Yavuz, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Taneri, A. (1997). Türk devlet geleneği. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tolan, B. (1993). Sosyoloji, Ankara: Adım Yayıncılık.
- Tosun, T. (1991). Askeri müdahalelerin siyasî kültüre etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tunaya, T. Z. (2004). Türkiye’nin siyasî hayatında batılılaşma hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuncay, S. (1996). Parti içi demokrasi ve Türkiye. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Turan, İ. (1986). Siyasal sistem ve siyasal davranış. 2. baskı, İstanbul: Der Yayınları
- Turgut, M. (2005). Dün, bugün ve geleceğin güçlü Türkiye’si: Türkiye problemlerinin çözüm yolları. Cilt I, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Uhri, A. (2003). Kültür ve uygarlık kavramları üzerine. Bilim ve Ütopya, Sayı: 104, Şubat 2003.
- Ülken, H. Z. (1998), Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları
- Weber, M. (1995). Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı. Çeviren: Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yakıt, İsmail (2016), Türk-İslam Düşüncesinde Devlet Kavramı, I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi, 8 – 10 Ekim 2015 Aksaray, ss 1-13
- Yıldız N (2002). Türkiye’de siyasetin yeni biçimi liderler, İmajlar ve Medya, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yıldız, N. (2002). Liderler, imajlar, medya, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yücekök, A. (1969). Toplumsal üst yapı olarak siyasal davranış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 24 Sayı: 4, 175-199
- Yücekök, A. (1987). Siyasetin toplumsal tabanı (siyaset sosyolojisi), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.